

OBIČAJI OTOKA ŠOLTE IZMEĐU DVA SVJETSKA RATA

Zorica Rajković,
Zavod za istraživanje folklor, Zagreb

Članak sadrži opis običaja i nekih vjerovanja stanovnika otoka Šolte iz vremena između dva svjetska rata. Najprije su izneseni podaci o običajima uz godišnje blagdane, a zatim tzv. životni običaji, odnosno oni koji prate život čovjeka. Slijede podaci o vjerovanjima i nekoliko zapisa pjesmica (zaklinjanja) protiv oluje i groma i pripovijedanja u vezi s vjerovanjima (o *macinorgu* i *maciću*). Sva građa prikupljena je u naše dane (od 1967. do 1988) prema sjećanjima i iskazima ljudi koji su u vremenu između dva rata živjeli na Šolti. Zaključno su podaci o šoltanskim običajima i vjerovanjima uspoređeni sa zapisima u etnološkoj literaturi, koji se odnose na područje drugih srednjodalmatinskih otoka. Konstatirana je velika sličnost, koja je razumljiva s obzirom na zajedničku povijest i međusobne veze.

Uvod

Šolta je nevelik srednjodalmatinski otok (59 km²) nadomak Splita (udaljen oko 9 nm). Njezin položaj odredio je njezinu sudbinu: od kada se zna, bila je ovisna o gradu na obali. Služila mu je kao obrana, kao izvor prihoda, poljoprivrednih proizvoda i radne snage, kao mjesto za izolaciju nepoželjnih i mjesto za odmor u prirodi. Začudujuće je kako se ta sudbina neznatno mijenjala tijekom dugog vremena.

Šolta je izduženog oblika. Njezina obala je s vanjske strane, prema otvorenom moru, strma, a sa strane okrenute kopnu blaže se uzdiže; u središtu otoka nalazi se polje. U starije doba Šolta je imala samo četiri naselja: najveće selo Grohote, te Gornje Selo, Srednje Selo i Donje Selo. Sva četiri sela nalaze se podalje od mora: Gornje Selo na maloj jugoistočnoj visoravni, nevidljivo s mora, ali s mogućnošću da se iz njega vidi cijela obala tog dijela otoka kao i pristup selu iz unutrašnjosti otoka. Grohote, Srednje Selo i Donje Selo smješteni su na obroncima polja u središnjem i sjeverozapadnom dijelu otoka. To plodno polje također je nevidljivo s mora, zaštićeno brdima, na kojima se u nemirna vremena stražarilo i osmatralo (dva takva brda na Šolti zovu se Straža). Današnje šoltanske luke (Stomorska,

Nečujam, Rogač i Maslinica) u starije vrijeme nisu bile stalno naseljene ili je u njima živjelo tek nekoliko ljudi. Razumljivo je što su tada Šoltani zbog sigurnosti živjeli podalje od mora. Poljoprivreda im je bila osnova egzistencije, a pomorstvu i ribarstvu okrenuli su se kasnije i to nikada onim intenzitetom kako bi se to očekivalo od otočana.

Još od srednjeg vijeka Šolta je bila u posjedu splitske općine. Šoltani su bili seljaci - koloni s obavezom da vlasniku ili zakupniku daju određeni dio plodova. Neko vrijeme Šoltani su bili obavezni dovoziti u Split sve proizvedeno vapno, ugljen i drva odnosno samo uz dozvolu Splita mogli su te proizvode prodavati u drugim mjestima. Iz Splitskog statuta iz godine 1312. vidljivo je da su Šoltani uzgajali vinovu lozu, masline i žitarice, te gojili stoku, iako nisu imali većih pašnjaka.

Tek 1811, za vladavine Francuza, Šolta je postala samostalna općina. Iako Splicićani ostaju vlasnici zemlje, njihovo je vlasništvo sada na području druge općine, što će kasnije odigrati određenu ulogu u šoltansko-splitskom sporu oko tog vlasništva. Sve do kraja 19. stoljeća traju sukobi i sporovi među Splicićanima i Šoltanima, osobito povodom ubiranja daća i mjerenja količine uroda. Mjerenje količine proizvedenog vina (*sagumacija*), prema opisima iz novina, sličilo je vojnom pohodu na Šoltu; sjećanje na ta ponižavajuća zbivanja sačuvano je i u usmenoj predaji Šoltana, a donedavno je bilo i živih svjedoka tih događanja. Tek početkom 20. st. ostvaruje se šoltanski san - Šoltani otkupljuju svoju zemlju od Splita. (Zanimljivo je da je i danas Šolta mačehinski tretirana kao dio splitske općine!) Šolta je otkupljena u vremenu znatno kraćem od ugovorenog i to uz pomoć svojih iseljenika. Nastupilo je, dakle, vrijeme odlazaka Šoltana u prekoceanske zemlje.

Iseljavanje obilježava cijelo razdoblje do drugog svjetskog rata; Šoltani sele u SAD, Kanadu, zemlje južne Amerike, Australiju i Novi Zeland, ali i na susjedno kopno, u potrazi za zaradom izvan mukotrpane otočke poljoprivrede. Kao i drugdje u Dalmaciji mnoge je otjerala propast vinograda (filoksera). I kad je bilo vina, ono se nije moglo dobro prodati; na stranom tržištu bilo je nemoguće konkurirati jeftinijim grčkim, talijanskim i španjolskim vinima, a niske cijene, porezi i takse na domaćem tržištu obezvređivali su sav napor vinogradara. Slično je bilo i s drugim poljoprivrednim proizvodima. I nakon otkupa zemlje Šoltani su, kao i drugi otočani, živjeli u oskudici i napornom radu. Šolta je sva sitno isparcelirana suhozidinama, koje svjedoče o golemom trudu i borbi za svaki pedalj plodnog tla. Osim vinove loze, maslina i žitarica uzgajali su i bademe, smokve, rogače i ružmarin. Sitni posjedi, primitivna obrada zemlje i nekvalitetna prerada plodova (npr. maslinovo ulje slabe kvalitete) nisu mogli osigurati dovoljne prihode od prodaje. Ni osnivanje zadruga tridesetih godina, koje su trebale unaprijediti seljačko gospodarstvo, nije bitno utjecalo na prosperitet otoka. Umijeće je bilo prehraniti obitelj i osigurati novac za ono što se moralo platiti gotovinom. Dugovi, pa i glad, bili su nepoznati samo rijetkima. Računalo se na pomoć pomoraca i iseljenika, koji su proživljavali gorke sudbine.

U vremenu od početka stoljeća do drugog svjetskog rata karakteristična su dva životna puta, dvije tipične sudbine naših otočana. Životni put mladog muškarca vodio je u stranu zemlju: bez znanja jezika, bez zanata i obrazovanja rijetki su, barem u početku, živjeli bolje negoli kod kuće. Živjeli su u iseljeničkim getima, često u nekoj vrsti samačkih hotela, čiji su vlasnici (češće vlasnice!) za svoje stanare obavljali i najneophodniju komunikaciju s vlastima, poslodavcima,

bankom. Poslije nekog vremena snašli bi se toliko da preko oceana "potegnu" i svoje zaručnice ili mlade žene. Tipična ženska sudbina tog vremena bila je obilježena neizvjesnošću, čekanjem i samoćom mladih žena, čiji su zaručnici ili muževi bili pomarci, iseljenici ili vojnici u prvom svjetskom ratu. Ako je mlada žena već imala djecu, zapala bi je teška sudbina snahe u obitelji muža; mogla je godinama čekati mužev povratak teško radeći, strogo nadzirana i bez prava odlučivanja o svojoj sudbini ili je pak na nju padao sav teret oko gospodarstva, kućanstva, te odgoja djece i brige za stare u slučaju kad nije bilo muškarca niti sposobnije starije žene u kući.

Opis običaja iz vremena između dva svjetska rata koji slijedi najvećim se dijelom temelji na podacima koje su zabilježila dvojica *Goripojana*, tj. stanovnika Gornjeg Sela. Oni su davno odselili s otoka, ali se toga vremena živo sjećaju, jer je to vrijeme njihova djetinjstva. Na moju molbu oni su se spremno i rado odazvali: prema mojim pitanjima i uputama Ante Blagaić i Čiro Kalebić, umjesto da mi usmeno kazuju, napisali su svoja sjećanja i prepustili meni da ih uklopim u ostalu građu o istoj temi. Ostalu građu o običajima prikupila sam u više navrata, razgovarajući sa starijim Šoltanima, bilježeći i snimajući magnetofonom te razgovore. Magnetofonske snimke pohranjene su u Zavodu za istraživanje folkloru u Zagrebu, kao dio bogate građe o hrvatskom folkloru i tradicijama. Najviše podataka o običajima iz starijeg vremena dugujem Tereziji Mihovilović iz Srednjeg Sela. Njenim poznavanjem usmene poezije bio je iznenađen i Olinko Delorko više godina prije mene; neke od pjesama koje mu je kazivala ušle su u njegovu antologiju "Ljuba Ivanova" (Delorko 1969, 84 - 86). Kazivala mi je i moja majka Filomena Orepić, rođena Lukan, iz Srednjeg Sela, koja je također davno napustila otok, ali se njemu s čitavom obitelji uvijek vraćala i tako nas sve trajno vezala za Šoltu osjećajima pripadnosti i ljubavi.

Običaji o kojima će biti riječ podijeljeni su u dvije veće skupine: jednu čine običaji uz godišnje blagdane (tzv. godišnji ili kalendarski običaji), a drugu običaji koji prate život čovjeka od rođenja do smrti (tzv. životni običaji). Uz to su zabilježena i neka starija vjerovanja, koja su u vezi s običajima ili neovisna od njih, a svjedoče o duhu prošlog vremena kojeg smo ovdje pokušali oživjeti.

Običaji uz godišnje blagdane

U svakoj godini dana čovjekova života određeni datumi izdvajaju se iz svakodnevice svojim posebnim značenjima i sadržajima. To su godišnji blagdani koji se proslavljaju na tradicijom utvrđen način. U vremenu između dva rata kalendar godišnjih blagdana najvećim se dijelom poklapao s kalendarom vjerskih blagdana, što ne znači da je i sadržaj tih blagdana bio isključivo vjerske naravi. Štoviše, u proslavljanju tih datuma mnogošta je bilo nevezano s vjerom, nego je ustanovljeno tradicijom i običajem, ponešto sačuvano iz vjerovanja starijih od katoličanstva.

Poklade

Vrijeme poklada (od Sveta tri kralja do pokladnog utorka) bilo je vrijeme intenzivnog društvenog života; u tom periodu sklapali su se brakovi, proslavljale svadbe i svake nedjelje održavale plesne zabave. Plesne zabave trajale su od popodneva do ponoći s prekidom za večeru. Najviše se plesalo uz harmoniku, a harmonikaš bi prije početka najavio zabavu svirajući kroz selo. Plesalo se u prostranijim privatnim kućama, često i na više mjesta u jednom selu. Organizatori plesnih zabava bili su seoski mladići koji su se dogovarali sa sviračem i vlasnicima kuće. Naplaćivali su ulaznice samo muškarcima.

Glavna i ujedno završna plesna zabava bila je na sam Pokladni utorka. Tog dana mladići su pravili *krnju* - pokladnu lutku; slamom bi ispunili staru odjeću - hlače, čarape, majicu i rukavice - i tako dobili lutku veličine čovjeka. Glavu bi predstavljala tikva (one vrste kakva je služila za nošenje pića), a na tikvi su izrezivali oči, nos i usta. Lutki bi obukli kaputić (*jaketu*) i obuli joj stare cipele, na glavu natakli šešir. Tog dana dnevni su posao Šoltani završavali ranije nego obično da mogu sudjelovati ili bar promatrati povorku s *krnjom* koja je prolazila selom. *Krnju* bi posjeli na okićenog magarca. Mladići su vodili magarca i pridržavali lutku, a ispred magarca išao bi harmonikaš svirajući. Za magarcem i *krnjom* išli su mladići i djeca, a svi ostali mještani izlazili su pred kuće da vide i čuju sudionike povorke. Mladići su vikali odnosno komentirali sudbinu *krnje*, npr.: "Jo, krnje, jo! Ajme, krnje, ljuta rano, nestat će te sutra rano!" Nakon obilaska sela *krnju* bi ostavili u prostoriji gdje se održavao ples.

Usprkos skromnim mogućnostima Šoltani su obilnije večerali na pokladni utorka. Nastojali su pripremiti uobičajeni jelovnik za taj dan: domaće makarone u juhi u kojoj je skuhana sušena svinjska glava (i to njezin gornji dio, jer se donji - vilica - kuhala za Uskrs), eventualno i ostalo suho meso. Za pokladnu večeru dolazila je u obzir i *paštucada* (pirjana govedina s *njokima*, tj. valjušcima) ili dobro priređen gulaš, te kiseli kupus kuhan sa suhim mesom.

Iza večere na pokladni utorka išli su na plesnu zabavu čak i oni koji to inače ne čine, plesali su i stariji i to plesove svoje generacije (kazivači to potkrepljuju tekstem pjesme: "Plesale su stare babe, u nedilju prid poklade"). Između dva rata Šoltani su plesali valcer, engliš-valcer, step, šotić i mazurku. Na plesnoj zabavi organizirali su i druge zabavne sadržaje, npr. napravili bi "zatvor" pomoću letava i zelenila i tamo bi "zatvorili" djevojku koju bi zatim novcem otkupio mladić kojem je bila simpatična. Bila je to prilika da se otkriju i komentiraju simpatije djevojaka i mladića, ali i prilika da se djevojka posrami, ako bi duže sjedila u "zatvoru", pa su joj u nedostatku obožavatelja u pomoć priskakali rođaci ili braća u ulozu otkupitelja.

Nešto prije ponoći zabavu je prekidalo crkveno zvono, koje je zvonilo kao za pogreb; bilo je to pogrebno zvono za *krnju* i ujedno poziv na *manjarol* - posljednji obrok pred nastupajuću korizmu. Svi bi sa zabave otišli kućama i zajedno s drugim ukućanima na brzinu pojeli što je preostalo od večere. Bio je čak običaj da grupice mladića obiđu zajednički kuće svakog od njih i pojedju što tamo zateknu. Šoltani se sjećaju i starog običaja da se oveći komad svinjske glave ili slanine nabode na veliku viljušku (kojom su se služili pri kuhanju mesa) i da se zatakne negdje kod ognjišta, kao znak i opomena da se od Pokladnog utorka do Uskrsa ne smije jesti meso. Posljednji mesni obrok obavio bi se u žurbi da se još prije ponoći stigne na završetak plesne zabave, na čitanje *krnjine* oporuke i

spaljivanje lutke. *Krnjinu* oporuku (*testament*) sačinili bi seoski mladići i šaljivci, nastojeći na duhovit način prokomentirati lokalne dogodovštine iz protekle godine.

Čista srijeda

Srijedu poslije Pokladnog utorka - *Čistu sridu* - iz vremena između dva rata Šoltani pamte po *pepeljuženju* - mazanju pepelom za vrijeme vjerskog obreda, kojim su vjernici "čistili" grijehe, pa i one za koje su bile krive vesele pokladne zabave, te po čišćenju kuća i kućanskog pribora. Žene su toga dana obavezno čistile kuću, a posebno ognjišta, nape i pribor za kuhanje. Muškarci su pomagali u čišćenju dimnjaka (koji se izdizao iznad otvorenog ognjišta), a djeca su čistila *komoštre* (lanac na kojem je nad ognjištem visio lonac) i velike *trinoge* (tronoge). *Komoštre* su djeca čistila na osobit način: svezane špagom ili konopom vukla su ih putevima i po *saspinama* (velikim gomilama kamenja); zbog takvog načina čišćenja Čistu su srijedu pamtili i po buci i prašini.

Uskršnji blagdani

Uskršnji blagdani počinju na Cvjetnu nedjelju, na Šolti zvanj *Palmenica*. U noći uoči *Palmenice* seoska je mladež bila zabavljena osobitim načinom javnog iskazivanja simpatija i antipatija među mladima. Mladići su, sami ili uz pomoć prijateljâ, nastojali neopazice cvijećem okriti *dvor* (dvorište) svoje drage. Uzimali su lončanice sa cvijećem gdje su god mogli i odnosili pred kuću svoje odabranice. Odbijeni i uvrijeđeni mladić svetio se te noći tako da je lugom i drugačije uprljao dvorište djevojke, koja ga nije marila. Ako se tako nešto moglo očekivati, dvorište je znao čuvati onaj kojemu je djevojka bila sklona; sam ili s prijateljima bdio je da onemoguću suparnika. Sva ta događanja trebala su ostati skrivena, jer se više cijenila akcija čiji počinitelj nije bio otkriven. Djevojkama i njihovim obiteljima nije bilo svejedno kakvo će osvanuti dvorište, pa su ranom zorom znali prati dvor da uklone tragove nesklonog im posjetitelja. Ne treba spominjati da je dvorište puno cvijeća djevojku i ukućane ispunjavalo ponosom i da je selo dugo komentiralo rezultate noćnih pohoda uoči *Palmenice*.

Na *Palmenicu* svaka je obitelj u crkvu nosila snop mladica od masline (*pašijune*), koje bi svećenik blagoslovio. Ako bi mladice u crkvu nosio muškarac u povratku bi jednu zatakao za rever, a druge su odnosili u polje, vinograd, kod pčela - svuda gdje su željeli osigurati blagoslov i dobar urod. Blagoslovljena grančica obavezno je krasila zid spavaće sobe, obično zatakuta za okvir slike sveca. Te grančice služile su i za blagoslov vinograda uoči Sv. Ivana Krstitelja, kod paljenja vatre protiv nevremena i pri liječenju prehlade (dva lista blagoslovljene masline u vrućoj kamilici za inhalaciju).

Šoltanima koji su živjeli na otoku između dva rata živo su ostali u sjećanju uskršnji vjerski obredi: tučenje *barabana* (udaranje šibama od loze po crkvenim klupama), te impresivna noćna procesija na Veliki petak s mnoštvom zapaljenih svijeća u procesiji i na prozorima kuća, s vatrama uz put i na gomilama kamenja i s pjevanjem stare obredne pjesme "Puče moj".

Kako od srijede do subote nisu smjela zvoniti zvona, vjerske obrede su najavljivali dječaci čegrtaljka (*škrgakama*); znalo je biti i više od pedeset dječaka, a obilazili su selo više puta, kao što su i crkvena zvona na naročit način, s više uzastopnih zvonjenja najavljivala obred. Zaustavljajući se svaki čas i prestajući čegrtati vikali su, npr.:

- Ote, judi, žene, na procesiju! Ovo je prvi!¹
- Ote, judi, žene! Ovo je drugi!
- Ote, judi, žene! Ovo je treći!
- Ote, judi, žene! Ovo je mali! Nećemo ni mi prispi!

Obilazeći četvrti put oko sela, dječaci su išli trčeci.

Na Veliku subotu Šoltani su donosili kući blagoslovljenu vatru i vodu; blagoslovljena voda služila je kod bolesti, za blagoslov ljudi i životinja i za zaštitu od groma.

Za sam Uskrs peklo su se *sirnice* - slatki kruh od finog brašna, jaja i drugih dodataka, s glazurom od žumanjaca i šećera. Od istog tijesta pravile su se i dvije vrste peciva namijenjenog djeci, u kojima je bilo utisnuto po jedno ili dva čitava jajeta u ljusci; dječaci su dobijali peciva okrugla oblika, a djevojčice peciva u obliku pletenice (*lućice*). Bio je običaj da kumovi daruju svoje kumče takvim pecivom.

Sirnice, jaja (nisu bila bojena), sir, ukiseljene lučice (*ljutika*), sve umotano u bijeli ubrus (*tavajol*) ili sve složeno u košaru odnosili su u crkvu na blagoslov; poslije jutarnje mise ukućani su zajednički doručkovali probajući svaki pomalo od blagoslovljene hrane. Bilo je uobičajeno da se za Uskrs skuha dio sušene svinjske glave (vilica) i svinjski jezik. Za vrijeme obroka na stolu je gorjela svijeća, koju su gasili vinom (svijeću je svakoj kući za Svijećnicu poklanjao svećenik, a ukućani su na određene dane njemu uzvraćali dovozeći drva, mošt i drugo). Poslije svečanog uskršnjeg doručka slijedio je odlazak na groblje, u posjetu grobovima preminulih članova obitelji.

U starije vrijeme nisu se za Uskrs peklo *sirnice* nego uskršnja *pogača* od finog brašna, teška tri do četiri kilograma.

Nekoliko tjedana poslije Uskrsa Šoltani pamte po *rogacijunima* - procesijama i vjerskim obredima u polju, koji su trebali zaštititi usjeve od groma, grada, peronospori i drugih nepogoda. Slične procesije održavale su se i na nekoliko katoličkih blagdana; na Tjelovo, Spasovo, Jurjevo i Markovo. Tim prilikama svećenik je blagoslovljao i cvijeće, tj. snopiće ružmarina, smrče, smilja, koje su vjernici odnosili kućama.

Jurjevo

Osim procesije i blagoslova polja neki se sjećaju kako su u Gornjem Selu roditelji vrlo rano toga dana znali poslati dječake na brežuljak iznad sela, gdje se nalazio

¹ Prvo, drugo, treće, malo zvono!

križ s likom svetog Jurja. Dječaci su morali ići samo u donjem rublju, a roditelji su im tvrdili da će im sveti Jure darovati *tabar* - osobitu vrstu kabanice. Kako je u to doba još znalo biti vrlo hladno, dječaci su se vraćali promrzli i razočarani što ništa nisu našli kod križa. Moji kazivači nisu sami iskusili tu jutarnju šetnju, a misle da se to već davno izobičajilo.

Ivanje

Dan prije Sv. Ivana Krstitelja (*Svitnjaka*) Šoltani su *kadili* vinograde - palili su hrpe smilja i druge makije, kojoj bi dodavali i malo blagoslovljenog cvijeća (od *rogacijuna*, Jurjeva ili Markova), grančice blagoslovljene masline (od *Palmenice*) ili ugljevlja što je preostalo od božićne vatre. Bila je to simbolična zaštita i blagoslov vinograda i polja.

Uvečer uoči svetog Ivana palili su veliku vatru pred crkvom, gdje bi se skupilo cijelo selo. Zvona su zvonila čitavu noć, sa zvonika su ispaljivali *rokete*, a ljudi su preskakali vatru govoreći:

Od Ivana do Ivana
od vode do vode
da me noge ne bole.

Ili:

Od Ivanje do Petrove
da nas vile ne pohode.

Istu noć palile su se i manje vatre po dvorištima i tamo su se zadržavali ukućani i susjedi, preskakali vatru i zabavljali se.

Seoske svetkovine

Svako je šoltansko selo imalo bar jednu veću seosku svečanost (*feštu*), obično na dan sveca zaštitnika sela, odnosno onog kome je bila posvećena crkva (*Sveti Stipan* u Grohotama, *Gospe Kandalora* u Srednjem Selu, *Sveti Ivan* u Gornjem Selu). Na te dane u kući se spremalo bolje jelo, pripremalo se vino i prošek, očekivali su se gosti iz drugih sela. U popodnevnim satima domaćini i njihovi gosti, osobito seoska mladež, izlazili bi na određena okupljališta u selu, tamo bi šetali, družili se i jedni drugima kupovali sitne poklone koje su nudili domaći trgovci (bombone, čokoladu, napitke, sitne igračke).

Na Šolti se osobito poštovala i u svim selima slavila *Vela Gospe*. Uoči tog blagdana iz svih šoltanskih sela običavali su hodočastiti u Gornje Selo, u crkvicu *Gospe od Stomorija*. O izgradnji te crkvice sačuvana je predaja koja kazuje da je gradnja crkvice započeta na drugom mjestu, ali nikako nije napredovala. Preko noći je propadalo sve što je danju sagrađeno. Tada se *Gospe* ukazala jednoj čobanici i poslala je da upravi bratovštine poruči da crkvu treba graditi na mjestu gdje se *Gospe* ukazala i da na oltar treba postaviti *Gospinu* sliku koja se također

stvorila na tom mjestu. Čobanica se ustručavala napustiti stado i prekinuti pređenje vune, jer se bojala zle maćehe, koja bi je kaznila zbog premalo pređe. Tada je *Gospe* zatakla vreteno u uho magarice i ono se samo vrtjelo i prelo. Čobanica je otrčala u selo i dovela mještane, koji su se začudili vretenu koje samo prede, našli sliku i odlučili da u svemu poslušaju *Gospine* želje. Tako je crkva sagrađena na mjestu gdje se danas nalazi.

Kad hodočaste *Gospi od Stomorija*, od središta Gornjeg Sela do crkvice koja je nešto podalje, vjernici idu bosu. Kako se uz tu crkvicu nalazi i groblje, uvečer se svi okupe na groblju, upale vatre na zidu groblja, zvona zvone, a znali su upriličiti i vatromet. Za velikih suša "čudotvornu" sliku *Gospe* prenosili su u procesiji u crkvu Svetog Ivana u središtu Gornjeg Sela, gdje je ostajala tjedan dana, za vrijeme kojih su se pred njom održavali obredi za kišu.

Svi sveti i Dan mrtvih (*Mrtvi dan*)

Ova dva dana su i na Šolti, kao i drugdje, prvenstveno bila posvećena pokojnicima. Poslije vjerskih obreda obavezne su bile posjete grobovima preminulih članova obitelji. Grobove su ukrašavali cvijećem i na njima palili svijeće i *lumine* (žižke). U vrijeme između dva rata bilo je malo individualnih grobnica, nego se većina preminulih ukapala u zajedničke, *bratimske*, grobnice (niz kamenih raka). Mise za pokojnike i posjete groblju protezale su se kroz čitav tjedan dana poslije Dana mrtvih.

Zaručene djevojke na dan Svih svetih prvi put su javno nosile nakit (prsten, ogrlica) koji su dobile na dar od zaručnika. Zaručnik bi taj dan kupio zaručnici *manjulet* - dugačku i tanku voštanu svijeću spletenu poput klupka, često višebojnu i dolazio bi zaručnici na ručak. Mladići su kupovali djevojkama sitnije darove, slatkiše (*bobići*, *mandulati*) i igračke.

Na dan Svih svetih u crkvi se održavala pjevana misa *zahvalnica* za dobru berbu, ukoliko nije održana ranije (što je ovisilo o završetku berbe). Za vrijeme *zahvalnice* pred crkvom su pucali iz *maškula* (prangija).

Sv. Lucija

Uoči Sv. Lucije roditelji koji su mogli kupiti bombona stavili bi ih djeci pod jastuk, u čarapici ili bez nje.

Božićni i novogodišnji blagdani

Badnjak

Na Badnjak se strogo postilo; nije se pilo niti mlijeko. Žene su uređivale kuće i dvorišta, a poslije podne pržile su *pršurate* zvane još i *fritule* (prženi uštupci od dizanog tijesta). Domaćin kuće donosio je iz polja izabrani veliki trupac ili panj masline ili nekog drugog drveta koje daje plod, a u obzir je dolazila i *česmina*

(vrsta hrasta). Bio je to badnjak (*banjak*), koji je s prekidima gorio na ognjištu (*kominu*) od Badnjaka do Tri kralja. Noseći *banjak* domaćin bi s vrata pozdravio okupljene ukućane:

- Faljen Isus! Na dobro vam došla Banja večer!

Stavio bi *banjak* na ognjište, svi bi zajednički molili, a zatim bi domaćin gorući *banjak* polio s malo ulja, vina i posuo pšenicom i ječmom. Nakon toga slijedila je večera: obavezno bakalar, eventualno i druga riba, kuhani kupus i na kraju *pršurate*. *Banjak* su poslije večere gasili i ponovo palili za božićni ručak i večeru, za Novu godinu i zatim za Tri kralja.

Na Badnjak su *gaštaldi* (funkcionari bratovštine) obilazili selo i prikupljali drva, koja su donosili pred crkvu. Sakupili bi veliku hrpu. Uvečer bi zapalili vatru, koja bi gorjela dok je bilo drveta, nekad i dva dana.

Božić

Između dva rata nije se održavala polnočka, nego rana jutarnja misa, koja je počinjala oko tri ili četiri sata i trajala do svanuća. Poslije obreda Šoltani su odlazili na doručak s obaveznim *pršuratama*. Tek poslije deset sati išli su čestitati susjedima, prijateljima i kumovima. Uobičajena čestitka glasila je: "Na dobro vam došlo porođenje Gospodinovo!" Domaćice su čestitare nudile *pršuratama*, suhim smokvama i rakijom. Božićni ručak bio je svečan i obilan, a nasred stola gorjela je svijeća, koju su gasili vinom. Za vrijeme crkvenog obreda odjekivali su pucnji iz *maškula*, a po danu mladež je pucala iz starih pištolja i s posebnim napravama, koje su punili sumporom i klorom (*tondin*). Kao božićni blagdani slavila su se još tri dana: *Stipanovo* (26. 12), Sveti Ivan (27. 12) i *Mladinci* (Nevina dječica, 28. 12); na *Mladince* ujutro bio je običaj da se šibom malo, tj. simbolično istuku djeca, kako bi ubuduće bila dobra i poslušna.

Nova godina (*Mlado lito*)

Na staru godinu odnosno Silvestrovo uvečer bio je obred u crkvi na kojem se zahvaljivalo na dobroj godini odnosno dobrom urodu. Kod kuće su se pržile *pršurate*, prije večere ponovo bi zapalili *banjak* koji je stajao na ognjištu od badnje večeri. S *banjakom* su ponovili isti postupak kao na badnje veče - posipanje žitom, uljem i vinom, molitva. Nakon toga svečano bi večerali uz zapaljenu svijeću, koju bi nakon večere zagasili vinom. *Banjak* bi opet ugasili prije odlaska na spavanje. Šoltani nisu dočekivali Novu godinu bdijući; to nije bio običaj, a i radili su teško i nisu olako propuštali noćni odmor. Na samu Novu godinu odlazili bi svečano obučeni u crkvu, a poslije mise međusobno su čestitali: "Na dobro vam došlo mlado lito!" Prijateljima i kumovima odlazili su u kućne posjete, a domaćice bi ih ponudile *pršuratama*, suhim smokvama i rakijom.

Djeca su se veselila Novoj godini, jer su taj dan išla čestitati obiteljskim prijateljima, rodbini i kumovima i to noseći jabuku, u koju su im u svakoj kući

zabadali kovani novac. S jednom jabukom znalo je ići više djece iz iste obitelji, pa su ona kasnije dijelila novac.

Tri kralja

Na crkvenom obredu uoči Tri kralja svećenik je blagoslivljao vodu, koju su vjernici odnosili kućama i čuvali je za slučaj bolesti, smrti ili nevremena. Poslije podne domaćice su pržile *pršurate* i spremale bolju večeru. Prije večere ukućani bi se okupili oko ognjišta, tada bi posljednji put ponovili obred s *banjakom*, koji više ne bi gasili nego bi ga pustili da dogori.

Na dan Tri kralja svećenik, sakrestant (*remeta*), ministranti i pjevači koji su redovno pjevali u crkvenom zboru, obilazili su selom; svećenik je blagoslivljao kuće, a pjevači su pjevali odlomke iz psalama. Pjevali su samo u kućama uglednijih i imućnijih mještana. U kući je na stolu bio priređen poslužavnik s jelom i pićem, koje su sakrestanti stavljali u košaru i odnosili svećenikovo kući. Naravno da su posjetitelje nudili jelom i pićem, a pjevače su domaćini darivali novcem, koji su oni dijelili sa sakrestantima.

Kolende

Kolende - osobite pjevane čestitke, održavane su za tri dana božićnih blagdana, oko Nove godine i rjeđe za Tri kralja. Izvođači, *kolendaši*, bile su grupice od pet do osam muškaraca, pjevača, koje je predvodio jedan među njima. Vođa je, znajući koje će kuće posjetiti, birao i pripremao prigodne tekstove. *Kolende* se nisu pjevale u svakoj kući, nego u uglednijima ili su pjevači davali prednost svojim prijateljima i rodbini. Pojavili bi se nenajavljeni, uz pucanje pištolja ili kremenjača i zatražili od domaćina dozvolu za *kolendu*. Tek tada bi započeli pjevati.

Kolende su, s obzirom na tekst, imale tri dijela; uvod je činio neke vrste pozdrav ukućanima, npr.:

Pukla grana od orija
Faljen Isus i Marija.

Priko svega sela prošli
na poštena vrata došli.

Na poštena ova vrata
a u Ante ka' u brata.

Nakon svake strofe slijedio bi refren ovisno o blagdanu na koji se *kolendalo*. Tako bi za Božić glasilo:

U kući vam oštar nožić
na dobro vam doša' Božić.

Refren za Novu godinu:

Sada, vazda i do lita ovde
na dobro vam mlado lito dojde.

U središnjem dijelu *kolende* spominjali su se ukućani poimence, npr:

U divojke lipo lice
da je zdrava kuma Vice.
Da je zdravo i veselo
to joj želi društvo cijelo.

Završni dio *kolende* sastojao se od rima kojima su *kolendaši* tražili domaćine da ih daruju, npr:

Otvorite škafetine
izvadite baškotine
otvorite ormarune
izvadite botiljune.

Na kraju bi domaćini pozvali *kolendaše* u kuću i počastili ih *pršuratama*, *baškotinima* (slatki dvopek), prošekom, vinom ili rakijom. *Kolendaši* su se znali i dulje zadržati u kući, zabavljati se i pjevati druge pjesme. Posjete *kolendaša* smatrane su čašću, a istovremeno su pridonosile jačanju prijateljstava i boljem povezivanju mještana, te općem dobrom raspoloženju u vrijeme božićnih i novogodišnjih blagdana.

Svijećnica (*Gospe Kandalora*)

Na blagdan *Gospe Kandalore* svećenik je svakom članu bratovštine, *bratimu*, davao oveću blagoslovljenu svijeću, koja je služila za slučaj smrti, za nevremena (palila se zajedno s malo blagoslovljenog cvijeća pred kućom), na groblju za Sve svete i *Mrtvi dan*. Blagoslovljena svijeća obično je visila u spavaćoj sobi uz sliku sveca. Onima koji su imali pčelinjake svećenik je darivao dvije svijeće; jedna je bila namijenjena pčelama, a za uzvrat je svećenik dobivao med u vrijeme vrcanja. Već je spomenuto da je *Gospe Kandalora*, kao patron, osobito svečano slavljena u Srednjem Selu.

Običaji koji prate život čovjeka

Rođenje djeteta

U vremenu između dva rata šoltanske su žene rađale više djece nego danas, ali je i smrtnost djece bila mnogo veća. S obzirom na različite obiteljske i imovinske situacije, bilo je velikih razlika u tretmanu trudne žene; većina je žena radila svoje

svakodnevne poslove do pred sam porod i vraćala im se neposredno nakon poroda. Pripovijedali su mi kako je trudna žena, koja je zarađivala nadnicu kao pralja u bolje stojećim kućama, poručila svojoj mušteriji da je pričekava dva-tri dana nakon poroda. Ne treba spominjati kako je naporno bilo pranje velikih količina rublja u vreloj *lušiji* (iskuhavanje u lugu, luženje) i uz pomoć daske po kojoj se rubljem udaralo i strugalo; vodu za pranje nosili su iz zajedničkih seoskih cisterni, a oprano rublje ispirali u boćatnoj vodi udaljenih morskih uvala.

Najviše kazivanja o odnosu prema trudnoj ženi govori o važnoj ulozi hrane u tom ženinom stanju. Kao i drugdje najčešće je riječ o mišljenju da se trudnici ne smije uskratiti hrana ili piće koje je vidjela i poželjela. Ako poželi neku hranu i toga časa dotakne neki dio svog tijela, tu će joj ostati na koži znak, mrlja u obliku onoga što je poželjela. Druga je varijanta da će trudnica zbog neispunjene želje dobiti jake bolove poput porođajnih, koji će prestati tek kad joj donesu i ona pojede željenu hranu. Treća je mogućnost da dijete žene pred kojom je hrana ili piće bilo skriveno neće podnositi, tj. neće konzumirati tu hranu ili piće sve do smrti čovjeka koji je, hotimice ili čak nehotice, uskratilo hranu odnosno piće. Ova vjerovanja kazivači redovito potkrepljuju konkretnim primjerima iz iskustva i sjećanja.

O trudnoći kao stanju u kojem je žena izložena raznim opasnostima svjedoči mišljenje da trudna žena ne smije izlaziti iz kuće nakon što zađe sunce odnosno padne mrak, jer se tada oko nje "kupe sablaznine", neke zle sile. Ista opasnost prijete i dječjim pelenama, koje se prije mraka trebaju unijeti u kuću, jer se inače preko njih zli utjecaji mogu prenijeti na dijete.

Iako je na otoku gotovo cijelo to vrijeme postojala i obučena, "općinska" babica, većina žena rađala je uz pomoć priučenih *baba*, seoskih žena koje su učile od svojih isto tako neukih prethodnica. Domaća *baba* manje je naplaćivala svoje usluge i pružala više korisne pomoći: prala je dijete i porodilju i bila pri ruci više dana nakon poroda. Uz pomoć domaće *babe* žene su rađale na danas nezamisliv način: sjedeći na dvije razmaknute stolice. Obično je porodilji više dana nakon poroda dolazila njezina majka i pomagala joj oko djeteta i u kućanstvu.

Nakon porođaja roditelji su posjećivale žene iz rodbine i susjede. Donosile su joj darove u hrani i piću: dva-tri jaja, *kolače* (tvrdo okruglo pecivo), *baškotine* (slatki dvopek), šećer u kockama, suhe smokve, prošeka, eventualno malo kave. Dar je, naravno, ovisio o imućnosti pojedinaca, a bio je običaj da se nosi u snježno bijelom ubrusu (*tavajolu*) i - kako je to ostalo u sjećanju jednom svjedoku takvih prizora - na način kao da su žene s darom bile željne da ih se vidi. Pri posjeti porodilji imućniji su darivali dijete novcem koji bi zadjeli za povoj (*pašicu*).

Osobiti postupci i vjerovanja u vezi s posteljicom (placente) poznati su i Šoltanima iz tog vremena. Posteljicu bi babica ili netko od ukućana zakopao u vrtu i to duboko. Vjerovalo se da će dijete rođeno u posteljici biti sretno i da će mu sve polaziti za rukom.

Preferiranje sinova i želju za muškim porodom Šoltani objašnjavaju ulogom muškarca u privređivanju: poljoprivredi, ribarstvu, pomorstvu. S tom željom u vezi je predskazivanje o spolu još nerođenog djeteta. Npr. kao loš znak odnosno kao znak da će se roditi kćer, tumačilo se glasanje sove (*čuvite*) u blizini kuće gdje se očekivao porod. Ako se rodio sin, odmah nakon poroda pržile su se *pršurate*, a susjedi su po mirisu znali da je dijete muško; ako do nosnica nije dopro miris *pršurata*, značilo je da se rodila kćer.

Uzaludno očekujući sina, a nakon nekoliko kćeri, neki su pokušavali potražiti pomoć u vjeri i crkvi: zavjetovali su se nekom svecu, često svetom Anti Padovanskom, obećavajući mu da će sinu dati svečevo ime i odgojiti ga strogo u katoličkom duhu. Jedan takav zavjet zvali su *devetnica* po tome što je bračni par ili sama žena devet večeri zaredom odlazila u crkvu i pred oltarom ili kipom odabranog sveca položila zavjet i molila.

Slabašno ili bolesno dijete trebalo je krstiti što prije, tako da su u odsutnosti svećenika, znali to učiniti i sami ukućani. Krštenje zdravog djeteta bilo je osam do petnaest dana nakon poroda, a pratila ga je manja svečanost u obitelji: skromna zakuska kod siromašnijih, a obilniji ručak ili večera kod imućnijih. Za kumove su birali mlađe osobe, muškarca i ženu. Navodno su ih često birali kao budući bračni par, pa se nakon krštenja djeteta uvelike nagađalo da li će doći do željene veze.

Zanimljiva su kazivanja žena o tome kako dijete može naslijediti dobre osobine kuma, pa je stoga važan izbor dobrog kuma, odnosno kume. Na krštenje je dijete nosila babica; s time je obično prestajala njezina uloga pri porodu. S krštenja dijete je nosila kuma preuzimajući tako, i ne samo simbolično, odgovornost za dijete. Kumovi su prema svojim mogućnostima darivali dijete, ali često je, zbog opće neimaštine, to darivanje izostalo.

Prema pravilima katoličke crkve porodilju je četrdeset dana poslije poroda svećenik posebnim obredom uvodio u crkvu. Na sličan način uvedeno je dijete prilikom krštenja - babica se držala za *štolu* (dio svećenikove opreme). Navodno je bilo važno da se kumovi ne zabune pri molitvi, jer se to tumačilo kao loš znak za budućnost djeteta.

U sjećanjima na rano djetinjstvo Šoltani neće zaboraviti spomenuti što se radilo kad bi djetetu ispao mliječni zub: zub je trebalo baciti preko kuće i uz to kazati: "Evo tebi, baba, stari, da mi daš novi!" Obično su to radile majke umjesto svoje još nejake djece.

Odlazak u vojsku

Važan trenutak u životu mladića je regrutacija i odlazak u vojsku. Taj događaj pratili su neki običajni postupci. Nakon regrutacije (*leve*), tj. komisijskog pregleda na kojem se utvrđuje sposobnost za služenje vojske, regruti bi stavili oko vrata šarenu maramu. Uvečer bi priredili zajedničku večeru na kojoj bi mnogo pjevali. Za mladiće koji na pregledu nisu zadovoljili bio je to težak dan; nesreća je bila još veća ako se neuspjeh ponovio i naredne godine.

Odlazak u vojsku bio je značajan datum za same regrute, za njihove obitelji pa i za čitavo selo. Dan uoči odlaska mladići bi se pozdravili s rodbinom i susjedima; čitavu noć nisu spavali, pjevali su po selu, a znali su prirediti i neke uobičajene nestašluke. Npr. uzeli bi lonce sa cvijećem iz čitavog sela i sve poslagali na jednom mjestu, pa su ujutro vlasnici morali doći po svoje i vratiti ih na mjesto. Pjevali su uz pratnju harmonike tada uobičajeni repertoar pjesama, ali i neke prigodne pjesme, kao što je ova:

Nećeš više govoriti majko
kiša pada, spavaj sinko slatko.

Kada budeš moj krevet načinjat,
nemoj plakat ni suze proliwat.

Nećeš više govoriti, oče,
da ti vino i rakiju ločem.

Ujutro, kad su regruti odlazili na brod, pratila ih je rodbina i prijatelji uz pjesmu i svirku na harmonici. Nekad su tom prilikom pucali dinamitom, a i kapetan broda bi se oglasio brodskom sirenom.

Odlazak u svijet

Između dva rata mnogo je mladih Šoltana otišlo u svijet, za zaradom, osobito u Ameriku. Uoči odlaska u kući budućeg emigranta znali su prirediti večeru za najužu rodbinu. Bilo je uobičajeno da se putnik oprostí od svih mještana; odlazio je u oproštajnu posjetu do jednoj kući u selu. Izjutra bi ga, kao i vojnike, ispratila na brod rodbina i susjedi, a poneke i gotovo čitavo selo.

Sklapanje braka

Do vremena poslije drugog svjetskog rata brak se sklapao isključivo u crkvi, pa se i vrijeme za vjenčanje biralo prema crkvenom kalendaru i vjerskim propisima. Crkva nije odobravalá sklapanje braka u adventu i za vrijeme korizme. Iznimno se i tada moglo obaviti vjenčanje, ali je u tom slučaju izostajala proslava vjenčanja odnosno svadba ili pir. Na Šolti se najviše pirovalo pred poklade.

U izboru bračnog druga odlučujuća je bila uloga simpatija mladih, a rjeđe su pritom odlučivali roditelji i roditeljski interesi.

Prošnja

U prošnju su s mladićem išli njegovi roditelji ili, ako ih nije imao, najbliža rodbina. U većini slučajeva obitelj udavače bila je obaviještena o prošnji, tj. na neformalni način prošnja je bila unaprijed dogovorena. U prošnju se obično išlo subotom uvečer. Nakon prošnje mladić je mogao slobodno posjećivati djevojku.

Zaruke

Zaruke su slijedile petnaest ili trideset dana nakon prošnje, rijetko kasnije. Mladić je donosio prsten za djevojku, a njezini ukućani priredili bi manju svečanost. U nekim slučajevima čin prošnje i zaruka obavljao se istovremeno.

Bilo je uobičajeno da se zaručnici međusobno daruju i posjećuju na određene blagdane. Zaručnik je zaručnici dolazio na ručak na Sve svete i Božić, a zaručnica mu je uzvraćala posjetu na Tri kralja. Tim prilikama nosili su jedno drugom na

dar košaricu (*konistricu*) s jelom i pićem: *pršuratama*, *kolačima*, rakijom, prošekom (uz napomenu da je umjesto mladića *konistricu* prethodno donijela neka žena iz njegove kuće).

Poslije zaruka moglo je proći i više godina do vjenčanja; rijetko je to bilo kraće vrijeme (npr. manje od godine dana). Tako dugo vrijeme bilo je potrebno da se obje strane pripreme za vjenčanje. Mladić je trebao kupiti krevet, nabaviti bolje odijelo za vjenčanje, prikupiti novac za svadbu, a neki su pravili i izmjene u kući s obzirom na novi bračni par. Udavača je pripremala miraz (*dotu*). *Dotu* se sastojala od odjeće, posteljine, ručnika, pletenine, kuhinjskog pribora. U *dotu* je išao i jedan dio namještaja: komoda s ladicama (*komon*). *Dotu* su prenosili u kuću ženika dan ili dva prije vjenčanja; rublje je bilo složeno u ladicama komode, a ako ga je bilo više, onda se prenosilo u košarama od bijelog pruća. Susjede su na razne načine doznavale kada će se nositi *dota*; tada su s prozora, ograda i drugih povišenih mjesta pažljivo motrile i komentirale "bogatstvo" udavače.

Svadba (*pir*)

Vjenčanja i svadbe zbivale su se većinom subotom, eventualno srijedom, a moglo je to biti i svaki drugi dan osim petka, koji se kao i drugdje, nije smatrao sretnim danom. Obitelji mladenaca unaprijed su dogovarale sve potrebno; svaka je strana odlučivala o broju svojih svatova.

Na dan vjenčanja mladoženjini svatovi sakupili bi se u njegovoj kući ili na dvorištu. Svatove je obično na cijelom njihovom putu pratio harmonikaš potičući svojom svirkom radosno raspoloženje; angažiranje harmonikaša bila je dužnost mladenca. Svatovi su bili u svojim najboljim odijelima, zakićeni ružmarinom i cvijećem. Uz svirku na harmonici u povorci bi krenuli po mladenku. Na čelu je jedan svat nosio barjak; na barjaku, na vrhu koplja dugačkog oko tri metra nalazio se buket cvijeća, jabuka i *kolač* (tvrdo, okruglo pecivo). Mlادنkinini svatovi dočekivali bi svadbenu povorku ispred kuće ili na vanjskim stepenicama koje vode na kat (na *balaturi*).

Među svatovima obiju strana po jedan svat je bio zadužen da govori u njihovo ime. Za tu dužnost birali su dobrog govornika i veseljaka. Njih dvojica predvodili su dijalog pri susretu svatova pred mladenkinom kućom. Mlادنkinini svatovi pitaju pridošlice što traže, a ovi odgovaraju da traže lijepu pticu koja živi u toj kući, a koju bi oni htjeli čuvati u svome jat. Tu se razvijaju pregovori među svatovima, predvodnici se nadmeću u duhovitim pitanjima i odgovorima (o vrsti ptice, boji njezina perja, o njenom glasu, o mogućnostima i uvjetima prelaska ptice u novo jato odnosno o plaćanju otkupnine za pticu). Ovisno o umješnosti izvođača tu se oko "traženja ptice", poznatog tradicijskog svadbenog motiva, razvije više ili manje vesela scena u kojoj uživaju izvođači, kao i publika, svatovi i okupljeni mještani. Kad se dogovore da ukućani prepuste pridošlicama "pticu", iz kuće izađe djevojka, ali ne ona prava. Svatovi ne žele tu, nego traže onu pravu, po koju su došli. Ta se situacija ponavlja dva ili tri puta, iz kuće izlaze djevojke pa i stare žene, padaju komentari, šale, osobito na račun stare žene koja je neprispodobiva s traženom "pticom" odnosno mladenkom. Umjesto "ptice" znali su ponuditi i improviziranu lutku, učinjenu od vrše - od pruća pletene naprave za lov ribe koja je dimenzijama i oblikom mogla poslužiti da ogrnuta odjećom ili krpama predstavlja ljudski lik. Okupljena djeca nastojala su se domoći te lutke, pa

su je znala i rasčerupati, ako je bila odjevena u prnje. Međutim, lutku su znali obući u vrijednu starinsku nošnju, a onda su na nju pazili i nakon što ni nju svatovi nisu htjeli priznati za traženu pticu, pažljivo je vraćali ukućanima. Nakon svega izašla bi i prava mladenka, na oduševljenje svih prisutnih, uz svirku, odobravanje, a ponekad i pucanje. Otkupninu, simboličan iznos, isplatio bi mladenčev kum mladenkinim svatovima.

Međutim, plaćanje otkupa moglo se izbjeći ako bi se jedan od mladoženjinih svatova uspio neopazice - kroz prozor, preko krova ili na drugi način - uvući među mladenkine svatove. Pri tome nije bilo najvažnije da se izbjegne plaćanje otkupnine, već da se pokaže spretnost, nadmudre i iznenade mladenkini svatovi. Neki su se čak zbog toga uvlačili u mladenkinu kuću dan ranije i skriveni čekali pravi trenutak.

Scena traženja ptice i izvođenja lažnih mladenki nije prakticirana u svakoj svadbi; ovaj su običaj u vremenu između dva rata počeli napuštati i već tridesetih godina bio je to rijetko viđen svadbeni prizor.

Nakon što dobiju pravu mladenku svatovi odlaze u crkvu na vjenčanje. Do crkve mladenku vodi njezin kum, a mladoženja ide sa svojim kumom. Nakon vjenčanja iz crkve zajedno izlaze mladenka i mladenac, tada već muž i žena. Svatovi pred crkvom okupljenoj djeci bacaju bajame i bombone, a zadnjih godina pred drugi svjetski rat bacali su i sitni kovani novac. Bilo je to veliko uzbuđenje za djecu koja su tada rijetko dolazila do bombona, a i domaće bajame im nisu stajale na raspolaganju.

Poslije vjenčanja svatovi bi uz svirku na harmonici obišli čitavo selo. Tu šetnju jedva bi dočekali seoski dječaci: bio je običaj da se barjaktaru pokuša s barjaka skinuti jabuka i *kolač* (prije vjenčanja barjak se nije smio dirati). Dječaci su izmišljali razne trikove kako da se domognu dobro čuvanog vrha barjaka. Često je u tom lovu pomogao ribarski pribor *brankavela* (udica na štapu), kojom bi s nekog prozora zakvačili barjak, privukli ga i oteli *kolač* i jabuku.

Dok su svatovi prolazili selom poneko od mještana, obično susjedi, znali su pred njih iznijeti stol i ponuditi ih kavom. Kumovi su im uzvraćali darom u novcu. Događalo se i da svatovima zapriječe put drvenom gredom ili konopcem. Oko grede posuli bi malo pšenice i kukuruza, što je trebalo predstavljati svježe zasijano polje, a čuvali su ga zamaskirani stražari s tobožnjim puškama (drvenim letvama). Čuvari su od kumova tražili da plate prijelaz preko polja, putarinu odnosno štetu koju će prijelazom nanijeti polju.

U prolazu kroz selo mladence su mještani posipali pšenicom i kukuruzom, poneki i konfetima. Nakon šetnje svatovi su odlazili mladenkinjoj kući na zakusku (*tratamenat*). Poslije zakuske mladenka se oprašta od roditelja i ostalih ukućana i svatovi je odvođe u kuću mladenca. Na odlasku pjevaju:

Evo ti se odiljujem
od pribila dvora tvoga,
opet ću te doć pozdravit
oj starice, majko moja. (slatka željo srca moga).

Putem pjevaju:

Evo je pratimo rumenu i bilu
budi nam za diku u tujemu svitu.

Približavajući se mladenčevoj kući čuje se i šaljivi tekst:

Evo je vodimo gizdavu i lipu
do malo vrijeme spravite joj zivku.
(do miseca dana)

Ovi i drugi tekstovi pjevaju se na dvije starinske melodije i za vrijeme pira u obje kuće. Zapis slijedeće svadbene pjesme vezane za trenutak odlaska mladenke iz roditeljskog doma očigledno nije potpun:

Sunce je isteklo iza crne gore
Marija* se dili od matere svoje.
Nevistice mlada koj si u vom piru
da bi počinula cili dan u miru.
Da bi doderala ruva crvenoga
kakono maslina lista zelenoga.
I da bi ti Bog da ćerku jedinicu**
ka bi ti čuvala svu poslidnju dicu.
I da bi ti Bog da sina redovnika
koji bi ti bio svemu rodu dika
ocu i materi, a sebi dovika.

(* ime mladenke; ** jednu kćerku i ostalo sinove)

Pred mladenčevom kućom svatove dočekuju njegovi roditelji. Na pragu kuće postavljeno je *rakno* (sukneni kratki šal domaće izrade) na koje mladenci kleknu, a roditelji ih blagoslove. Nakon toga svatovi odlaze na ples koji se obično održavao u nekoj javnoj prostoriji ili na otvorenom, uglavnom tamo gdje su se i inače održavale plesne zabave i gdje su mogli doći i drugi mladići i djevojke. Ples bi trajao do večere i tada bi se svatovi vratili u mladoženjinu kuću. Za večerom s obje strane mladenaca sjedili su kumovi, zatim roditelji (ako nisu bili zauzeti poslom oko večere), pa stariji i istaknutiji svatovi, zatim mlađi i djeca.

Na svadbeni stol nastojalo se iznijeti što bolje i što više: sira i pršuta, juhu, kuhanu govedinu, makarone s *pašticadom*, rižoto, janjetinu s ražnja, salate, vino i na kraju kolače, *baškotine*, prošek i kavu. Jelovnik je ovisio o materijalnim mogućnostima pojedinih obitelji, i ne samo jelovnik, nego i broj pozvanih gostiju. Tako su šoltanske svadbe znale biti vrlo skromne, a prisustvovali su uz ukućane samo kumovi. Bilo ih je i bogatih, s velikim brojem uzvanika. Svjedoci vremena o kojem je riječ, uspoređujući ga s današnjicom, redovito ističu vrlo skromne životne prilike Šoltana. U okvirima te opće neimaštine postojale su značajne razlike među obiteljima, ovisno o imovinskom stanju, veličini obitelji i drugim okolnostima. Tako je, npr., dar koji mladenka sprema za rodbinu mladenca mogao biti vrlo skup ili skroman; budući da je njegove roditelje, braću i sestre darivala odjećom (marame, bluže, pregače, suknje, košulje, kravate, hlače, čarape) ukupna vrijednost dara ovisila je o broju darovanih i broju odjevnih predmeta namijenjenih pojedinima od njih.

Poslije svadbene večere, koja je znala dugo potrajati, svatovi su ponovno odlazili na ples; dolazak mladenaca, iako je to znalo biti kasno u noći, bio je obavezan.

Za vrijeme svadbene večere sudionici su na osobit način izvodili zdravice; pjevali su ih prema određenom melodijskom i tekstovnom obrascu, improvizirajući prva četiri stiha prema potrebama situacije i umješnosti izvođača. U prva četiri stiha trebalo je imenovati osobu kojoj se nazdravlja, tj. obratiti joj se u stihu. Najčešće je nazdravičar tražio riječ koja se rimuje s imenom onoga kome zdravicu upućuje. Dalje je već bilo lakše, jer je slijedio fiksirani tekst, a pjevanju bi se na kraju pridružili i drugi. Evo primjera jedne takve zdravice zabilježene na svadbi 1967. godine u Grohotama, koja je prema mišljenju Šoltana sasvim slična onima iz vremena između dva rata; napjev i način njegova izvođenja također svjedoče o starijoj tradiciji srednjodalmatinskog područja.

Iša san u goru
vidija san ticu,
čast mi je pozdravit
našeg kuma Vicu. (improvizirani tekst)

Bog ga poživija
uvik sritan bija
sada mu vičite
jedan glas: živija!
Živija! (fiksirani tekst)
(svi zajedno)

Osoba kojoj je nazdravljeno bila je dužna uzvratiti zdravicu. Ako nije umjela, mogla je nekoga zamoliti da to uradi umjesto nje. Kasnije su ovakvim zdravicama pridodali i široko rasprostranjenu zdravicu "Mnogo ljeta sretni bili", koja je tako postala neke vrste obaveznog dodatka, da bi kasnije u istim prilikama funkcionirala i kao samostalna zdravica.

Sutradan nakon pira u kući mladenca (a moglo je to biti i kod mladenkinih roditelja) spremali su ručak za kumove, roditelje, kuharice i one koji su posluživali na svadbi, a sve njih dvorili su mladenci.

Ženidba udovca

Ženidbu udovca ili udaju udovice pratio je pomalo neugodan običaj. Seoski mladići za tu priliku organizirali bi neobičan "orkestar" sastavljen od starih kanti, cijevi, limenih bačvi i drugih komada lima u koje su udarali željeznim šipkama, vukli ih po putu i na druge načine stvarali zaglušnu buku. Ta neugodna pratnja bila je neizbježna na putu do crkve i nakon vjenčanja. Od nje se nije mogla čuti svirka harmonike, a bila je neposredan povod za druge šale i komentare. Ponuđeno piće i zakuska mogli su zaustaviti "svirače" da ne buče duboko u noć, a ako im ta zadovoljština nije bila ponuđena znali su ponavljati svoje "koncerte" i više noći zastopce pod prozorima novog bračnog para.

Smrt i pokop

Šoltani rado ističu kako su u starija vremena u bolesti, nemoći i starosti mogli računati s većom pomoći uže obitelji, šire rodbine pa i sela u cjelini; ovog posljednjeg posredstvom bratovštine - vjerskog udruženja svjetovnjaka, tj. stanovnika šoltanskih sela. Bratovštine su imale velikog ujecaja na svakodnevni život sela: kako u važnim stvarima od općeg interesa tako i u životu pojedinca; npr. u bolesti i nemoći članovi bratovštine - *bratimi* - međusobno su se pomagali (čuvali teškog bolesnika, pomagali u poslovima njegovog domaćinstva). *Bratimi* su, ako je trebalo, pomagali i u čuvanju pokojnika dok je ležao u kući, obavezno su prisustvovali pogrebu *bratima* (svijeće za pogreb nabavljala je bratovština, a postojala je i novčana kazna - *munta* za izostanak s pokopa *bratima*). Između dva rata većina preminulih ukapana je u grobove koji su bili vlasništvo bratovštine; rijetki su imali vlastite grobove, tako da su članovi istih porodica ukapani u različite grobnice, kako je koja došla na red (pokojnici su ukapani bez lijesa, pa se određeni broj godina grobnica nije otvarala).

Gotovo svuda u nas poznato je vjerovanje da se smrt može predskazati po nekim pojavama ili događajima. Jedno od najraširenijih je vjerovanje da je glasanje sove u blizini kuće znak smrti nekog od ukućana; to vjerovanje poznato je i stanovnicima Šolte. Zabilježeno je i ovo: ako par gavranâ preleti iznad kuće u kojoj leži tešak bolesnik, znak je da će on uskoro umrijeti.

Bilo je uobičajeno kad netko umre da brigu o pokojniku (pripreme za ukop, bdijenje uz odar) kao i brigu oko prehrane ukućana preuzme bliža rodbina. Uz pranje i oblačenje u bolje odijelo umrlom su u prekrižene ruke znali staviti krunicu, molitvenik, rupčić. Dok je ležao, u kući u blizini odra gorjela je svijeća blagoslovljena na Svijećnicu. Mrtvac je ležao na krevetu ili improviziranom odru u sobi, a ukućani i rodbina "čuvali" su ga sjedeći u kuhinji. Prije iznošenja pokojnika iz kuće zamotali bi ga u plahtu, a u dvorištu bi ga položili u *kasu* - mrtvački sanduk u vlasništvu bratovštine (ili bi pokojnika položili u taj sanduk još dok je ležao u kući). *Kasu* su na ramenima nosili muškarci iz rodbine. Nakon vjerskog obreda u crkvi kraj groblja mrtvacu bi u plahti spustili u *bratimsku* grobnicu (*bratimska kasa* služila je isključivo za nošenje pokojnika u sprovodu i eventualno za njegovo ležanje na odru).

Sjećanje i brigu za svoje pokojnike Šoltani su izražavali plaćanjem misa, obilaženjem grobova na veće praznike katoličke crkve, osobito za Dan mrtvih.

Vjerovanja

Od starijih Šoltana može se čuti i o nekim vjerovanjima koja su bila dio njihove svakodnevice, o kojima danas većina nerado govori, jer se boje ispasti smiješni i nesuvremeni. Nerijetko odbijaju o njima kazivati ili ih odmah komentiraju kao ispraznosti ili se od njih distanciraju, kao od nečeg o čemu su samo čuli pripovijedati, ali sami u to nikad nisu vjerovali. Ipak, stekla sam dojam da ta vjerovanja i pripovijedanja neobičnih iskustava nisu bila ni tako nevažna ni rijetka i da ona na određen način karakteriziraju vrijeme o kojem je ovdje riječ.

Tu su, ponajprije, vjerovanja i pripovijedanja o vješticama (*višćicama*). U svakom su selu sumnjali na određene žene da su vještice, da mogu činiti ljudima

zlo, osobito djeci, i da mogu izazvati nevrijeme (*neveru*) i grad (*krupu*). Ako je dijete slabo napredovalo ili pobolijevalo, smatrali su da ga je vještica *učarala* i nastojali dokučiti koja bi to mogla biti. Kad bi posumnjali na određenu ženu, nastojali su se domoći komadića njezine odjeće. Taj komadić spalili bi na plamenu svijeće ili ugarku, pepeo bi stavili u djetetovu hranu, vjerujući da će se dijete, kad pojede tu hranu, oporaviti.

Mnogo se pripovijedalo o vješticama koje lete u olujnim oblacima, donose *neveru* i grad na polja i vinograde; najbolja obrana je bila zvonjava crkvenih zvona. Moji kazivači čuli su od svojih sumještana o osobnim iskustvima takve vrste. Tako je jedan čovjek iz Gornjeg Sela pripovijedao kako je za jedne strašne *nevere*, dok je trčao da se skloni u poljsku kućicu, čuo kako se vještice dovikuju u oblačini što je dolazila s južne strane otoka: "Brže leti da stignemo prije nego počnu zvona Svetog Ivana!" Nakon mnogih godina sjećanje na to pripovijedanje nije izbljedjelo; upamćen je njegov sadržaj, pripovjedačeva ekspresivnost i slušaočev doživljaj tog pripovijedanja kao vrlo impresivnog, zastrašujućeg i vjerodostojnog. Međutim, folkloristi znaju da se slična kazivanja mogu čuti i na ostalim dalmatinskim otocima i drugdje i da ona pripadaju karakterističnim predodžbama o mitskim bićima i pripovijedanjima o njima. Komentirajući slična pripovijedanja s otoka Brača Maja Bošković-Stulli spomenula je mnoge varijante priča o vješticama i među njima jednu iz rukopisne zbirke Josipa Milićevića, zapisane u Poveljima, u kojoj vještice govore u oblaku: "Brže, brže na Povja, prije nego zvono Sv. Ivana zaruje". (Bošković-Stulli 1974/75, 148-150). Stereotipi vjerovanja pretaču se u kazivanje o vlastitom doživljaju, pa se od slučaja do slučaja javljaju jednaki oblici odnosno velike sličnosti u pripovijedanjima.

Nešto drugačije o istoj temi iz vlastitog iskustva govori moj informator i suradnik, koji se prisjeća doživljaja iz djetinjstva, u kojem je uz dječaka sudjelovala i njegova sestra. Stara žena, na koju se sumnjalo da je vještica, zatekla se u njihovoj kući za vrijeme iznenadnog i snažnog nevremena. Starica je upravo tada zaspala sjedeći za stolom. Djeca su se uznemirila, jer su pomislila da vještichino tijelo miruje, a njezin da je duh otišao u oblake. Djeca su stariću čvrsto stresla, ona se preнула i mirno izjavila kako je bila slatko zaspala. Djeca su, međutim, dugo raspravljala što je zapravo bilo sa starićom, da li je bila samo zaspala. Postupak djece svjedoči o njihovu poznavanju vjerovanja (da tijelo vještice ostaje beživotno dok njezin duh negdje čini zlo) i o njenoj vitalnosti u vrijeme kada se događaj zbio.

Uz zvonjavu crkvenih zvona postojali su i drugi postupci za koje se vjerovalo da mogu poslužiti za obranu od nevremena odnosno grada. Kao i drugdje, i na Šolti su vjerovali da oštri željezni predmeti usmjereni prema nebu razgone oblake; postavili bi u odgovarajući položaj neko oštro poljoprivredno oruđe, bacali *kosir* u zrak. Žene su, prema drugom vjerovanju, mogle spriječiti grad stavljajući na gola prsa dva-tri zrna grada. Da suzbiju oluju, gromove i munje, kadili su tamjanom i spaljivali blagoslovljeno cvijeće, škropili blagoslovljenom vodom i govorili apotropejske pjesmice - molitvice, odnosno zaklinjanja poput ovog:

Zvonci zazvoniše
pivci zapivaše
Gre Bartul
nosi kožu
prika ramena.
Pita njega Bog:
"Di greš, Bartulo,
Bartulomio?"
"Gospodine, za tobom
da mi daš
oni dar
koji si mi obeća
da se ne bojin
vile, višćice
vodoplavine
kujca mora
potoka
grmjavine
lampjavine
da ne bi našla mater
mrtvo dite
uza se."

("To da ne bi krupa otukla, da ne bi grozje bilo podrobjeno!" Kazivala Terezija Mihovilović, Srednje Selo, rođena 1900. godine, zapisano 1975. godine.)

Ovo zaklinjanje, zapisano od iste kazivačice, s neznatnim razlikama u tekstu, objavljeno je u antologiji O. Delorka (Delorko 1969, 84-85).

Evo još jednog, široko rasprostranjenog zaklinjanja protiv groma u kojem se spominje Irudica - Saloma iz kršćanske biblijske priče o poganskoj grešnici, koja je skrivila smrt Svetoga Ivana i u koju je, nakon što je dodirnula njegovu odsječenu glavu, udarilo mnoštvo gromova (o vjerovanjima i zaklinjanju protiv groma na Braču, Hvaru i drugdje vidi: Carić 1897; Bošković-Stulli 1974/75, 148).

Križ gre po nebu
za njen diva Marija
svoga sina molila:
"Daj mi, sinko, onu čast
ku si bogu obeća."
Bog je Petru ključe dâ
da otvori svitli raj
di anđeli igraju
a ditići balaju
slavni svete pisme pivaju.
Marija je ubrala
samrčkoga cvića
s njen je poje pokrila
od zaloga groma
od zaloga lampa.
Biži, biži Irudice
mater ti je Poganica
od Boga prokleta
od Svetoga Ivana sapeta.

Bog te proklinje
Sveti Ivan sapinje
di je je dostiga
onde joj glavu osika.

(Kazivala Terezija Mihovilović, Srednje Selo, rođena 1900., zapisano 1975. godine.)

Šoltanima je bilo poznato i vjerovanje u moć "salamunskog slova" - petokrake zvijezde, koja se mora nacrtati u jednom potezu, bez prekidanja linije. Ako se čovjek za oluje zatekao na otvorenom ili u poljskoj kućici, mogao je iskoristiti moć "salamunskog slova": trebao je na plosnatom kamenu na propisan način nacrtati taj znak i pločicu izložiti krupi; čim prvo zrno pogodi znak, krupa će prestati.

Zabilježili smo i pripovijedanje o dva mitska bića također dobro poznata na dalmatinskom području, a to su *macić* i *macinorgo*. Prema kazivanjima Šoltana *macić* postaje od duše umrlog nekrštenog djeteta, javlja se u liku čovječuljka sa crvenom kapicom ili noćne prikaze, kao zec s jednom okom ili mali majmun. On čini štetu, ali i surađuje s ljudima. Živi u moru, skriva se u dalekim uvalama s vanjske strane Šolte. Ribari su mu bacali u more dio ulova, jer bi im inače gladni *macić* pokidao mreže. Po nekima *macić* je osobito volio *fritule* odnosno *pršurate* pa je dolazio kad su se one frigale, od Svih svetih do Poklada. Žene su skrivale *fritule* u ormare i ladice, ali on bi ih uvijek našao, pojeo ili zagadio. Ženama je to dosadilo, pa kad je jedna žena frigala *fritule*, a *macić* se pojavio, ona ga je polila vrućim uljem. Kažu da otada više nije dolazio.

O *macinorgu* Šoltani pripovijedaju kao o noćnoj prikazi u obliku ogromnog čovjeka ili magarca, ali se često događa da se pripovijedanja o *maciću* i *macinorgu* isprepliću, isti lik naziva se čas jednim, čas drugim imenom ili se istim imenom nazivaju različiti likovi. Preplitanje i transformiranje tih i drugih mitskih bića poznata je pojava i u tome šoltanski primjeri nisu nikakav izuzetak (usporedi: Bošković-Stulli 1974/75, 143-147).

Dva kazivanja Terezije Mihovilović o *maciću* odnosno *macinorgu* koja slijede transkribirana su prema magnetofonskoj snimci iz 1967. godine, a nalaze se i u mojoj rukopisnoj zbirci folklorne građe sa Šolte i Brača (Rajković-Orepić 1967, 86-87).

I

Macinorgo - to su govorili da bude jedan veliki tovar. Ja ću vam sad reć ovo: pripovidala mi je Marija i mater mi, da su prale robu. Onda ni bilo ka ovo sad vod. Nego da su oprale s večera robu i da su se ustale rano - a ni bilo reloja u kući - da gredu na Krušicu režentat. I one, borami, vazele sviću - bile su one sviće ka petroljke, znaš. I one gredu - naprtile na mazgu robu i gredu na Krušicu režentavat. I one stale na Lučac, ti Lučac ovako okolo veliki, tode bi se prala roba. I onda, mi peremo, peremo, a brž je bilo i polnoća, ne znam koja j' ura. Kad mi gledamo - to je ovako jedna kuća. Kad mi gledamo uza kuću - to stoji veliki čovik, ja mislin u njemu sto metrih, viši nego ona, nego od kućice učelak. A mi sve gledamo sviću - sviću smo gorile, ni se vidilo - gledamo: ma ča je no? A ništa, mučimo. Mi brže režentale robu, režentale robu - biž mi doma. Stalo je to sve tako dovde gori, uza učelak. Stoji. I kad mi došle navrh Kaštilca paralo je da se cila Krušica razlila. Onda

mi: Ma muči, ono je macinorgo! Nemojmo udunut sviću da ne bi užegle furmine sve pa da ne bi, govori, ča nam naudilo. I došle doma - nisu bile tri ure ujutro. Da se ni smila udunut svića, nego da neka gori svića. A da su uzele furmine da ako bi se udunula svića. Kad je svića, da je boje.

II.

Da je bi jedan Vlah, Cirkulov. I onda su jemali junaka. I onda, govori, da ga oni tražu. Došla je noć. Nima ga, nima ga. A tu je čovik, a tamo je i odgovornost, je li? Nima ga, nima ga, nima ga. A, govori, eto ti, bi će bilo blizu ponoća. Trče niza našu kuću kako da se sve... Ulazi on; a mi nismo, govori, zatvorili vrata zaradi njega. Uleti on:

- Gospodarice, gospodarice moja, ulja sveta, ulja sveta!

- Ča ti je, ča. A di si bi?

- Zaspas - kaže - kad se ja probudim na vrh mene čovik iljadu metara. Iljadu metara visok!

To se računa da je to bi macić.

- Gospodarice, ulja sveta!

On ni zna reć: krštene vode, nego: ulja sveta.

- Gospodarice, ulja sveta, ulja sveta!

Onda smo ga, govori, škropili kršćenom vodom. Lega.

- A što si čini?

Kaže:

- Bi sam zaspas, bi sam zaspas i nisan ču. A kad se ja probudi, to na vr' mene čovik iljadu metara. Iljadu metara visok!

To da je bi macinorgo.

U etnološkoj i srodnoj literaturi, koliko mi je poznato, nema radova o običajima otoka Šolte. Tom se tematikom nitko nije zasebno bavio. Međutim, u članku opata Petra Bačića "Izbor seoskoga kralja u Dalmaciji", među ostalim, nalazi se i kratki zapis sa Šolte iz 1926. godine. Na upit P. Bačića o tom davnom običaju pismeno su odgovorili dvojica tadašnjih šoltanskih župnika. Citirat ću ovdje tekst iz članka P. Bačića koji se odnosi na Šoltu.

"*Otok Šolta*. - Župnici Donjega Sela i Grohota odgovorili su mi ovako: 'Starci Frane i Karlo Bezić, pokoj. Ante, nama su doslovno ovo pripovijedali: Stari je običaj bio da iz sva četiri sela Šolte (Gornje Selo, Donje Selo, Srednje Selo i Grohote) na dan Sv. Stjepana (26. XII), pokrovitelja Grohota, koje je na Šolti najveće selo i u sredini je otoka - svake godine okupili bi se starešine seoski u Grohotama, da biraju svoga kneza (kralja). Biranje je bivalo na Igrališću, seoskoj sredini. Tute je bio kameniti stol (koji još opstoji i danas, u ribarnici), gdje bi podigli izabranog kneza. On bi zaogrnut crvenom čohom (svitom), otkanom srmom; navukli bi mu 'buzavce' -

bječve (inače se, kako gdje, zovu: nazuvci, grlići - opaska P.B.); obukli ga u nove opanke, plepletene na tri pletera. Novoizabrani kralj (knez) s toga stola držao bi govor, kako će duševno i pametno upravljati s narodom. Poslije toga birali bi jednoga podvornika (gastalda) za svako selo, koji su imali biti pomoćnici i doušnici kraljevi. Ta novoizabrana vlada (uprava) ostala bi u Grohotama od Sv. Stjepana do Tri Kralja, da pribere i promisli, kako će upravljati nastajnom godinom, i da riješi ako je ostala još koja parnica nerasuđena na otoku Šolti. Kada bi izbor svršio, vas narod i pjevači popijevali bi novom knezu (kralju) i novoj upravi; zaigrali bi svi kolo. Otuda ime tome mjestu 'Igrališće', koje se i danas tako zove. Novoizabrani kralj imao je vlast suditi i rasuditi svaku parnicu i prekršaj. Ako koji krivac ne bi se htio pokoriti osudi, tada bi ga kralj (knez) prijavio 'bratovštini', da ga isključi iz nje; lišavajući ga svih bratimskih i scoskih prava, a to bi bila za njega i za vas njegov rod najveća kazna i sramota.

Kada je svršio taj običaj, starci nisu znali kazati. (To je doista god 1797., kada je Austrija zauzela Dalmaciju, iza propasti Republike mletačke.)

Donje Selo - Grohote, 5. listopada 1926.

Don Ante Rubignoni, župnik Donjeg Sela

Don Marin Bezić, župnik Grohota." (Bačić 1928, 322-323)

Napominjem da sam ispitujući Šoltane o negdašnjem biranju scoskog kneza (kralja) nailazila na fragmentarne podatke ili samo na prisjećanje da su o tome nešto čuli. Marin Mateljan iz Grohota (rođen 1900) pričao mi je 1967. o "poštenom stolu", starom kamenom stolu, s kojeg se sudilo onima koji su neko zlo učinili.

Župnicima A. Rubignoniju i M. Beziću 1926. godine kazivali su starci, pa je razumljivo da u naše vrijeme više ne možemo naći izravnih svjedoka te stare tradicije. Iz Bačićeva zapisa ne može se zaključiti da li su starci, koji su kazivali župnicima, prepričavali nešto o čemu su i sami čuli iz predaje ili su oni bili svjedoci tog običaja. Prije bi se reklo da nisu bili svjedoci, jer nisu znali kazati kad je običaj napušten, što bi vjerojatno znali da su to sami doživjeli. Bačićev zapis svjedoči o vrlo živoj predaji; njezinu vitalnost potvrđuju detalji o starinskoj muškoj nošnji, koja se također odavno izobičajila. Ovaj zapis ukazuje i na veliku važnost bratovština u negdašnjem životu Šoltana.

U studiji Ive Rubića o podrijetlu stanovnika Šolte mogu se naći mnoge pojedinosti relevantne i za etnološka istraživanja, kao što su npr. podaci o ukidanju sudačke i javnopravne vlasti bratovština (1867. godine), o otkupu Šolte od splitske općine, o emigraciji Šoltana, o kumstvu i "zaimanju" (međusobnoj pomoći okumljenih obitelji), o sporu Šoltana i Splićana zbog ispaše na otočiću Stipanskoj, o nošnji doseljenika na Šoltu (Rubić 1960, 23, 39, 50, 135).

Uspoređujući šoltanske običaje između dva rata i ono što je objavljeno o običajima Brača (Milićević 1974/75, 399-462), Čiova i Segeta (Škoda i Držić 1941, 74-80), Zlarina (Rajković 1981, 221-255), šibenskog otočja (Furčić 1980), lako je uočljiva velika sličnost u glavnim crtama odnosno tipovima kulturnih pojava, a razlike u pojedinostima odnosno u varijantama. Očigledno su zajednička povijest i međusobne veze kroz dugo vrijeme učinile područje srednjodalmatinskih otoka područjem uglavnom izjednačene kulturne slike.

LITERATURA

Bošković-Stulli, Maja

1974-1975

Usmene pripovijetke i predaje s otoka Brača, *Narodna umjetnost*, Zagreb, 11-12, 5-159.

Bačić, Petar

1928

Izbor seoskoga kralja u Dalmaciji, *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, Zagreb, knj. 26, sv. 2, 319-328.

Carić, Antun Ilija

1897

Rudica, kćer Poganice, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 9, 481-495, 703-715.

Delorko, Olinko

1969

Ljuba Ivanova. Hrvatske narodne pjesma sakupljene u naše dane po Dalmaciji, Split.

Furčić, Ivo

1980

Narodno stvaralaštvo šibenskog područja, I, Šibensko otočje, Šibenik.

Miličević, Josip

1974 -1975

Narodni život i običaji na otoku Braču, *Narodna umjetnost*, Zagreb, 11-12, 399-462.

Rajković-Orepić, Zorica

1967

Folklorna grada s otoka Šolte i Bakača, rkp. 781, Zavod za istraživanje folklor, Zagreb.

1981

Običaji otoka Zlarina, *Narodna umjetnost*, Zagreb, 18, 221-255.

Rubić, Ivo

1960

Podrijetlo stanovništva Šolte, *Srpski etnografski zbornik*, Naselja i poreklo stanovništva, Beograd, knj. 36, 1-162.

Škoda, Klara & Marijana Držić

1941

Godišnji običaji na otoku Čiovu i Segetu, *Etnografska istraživanja i grada*, Zagreb, III, 74-80.